

Rapportage archeologische waarnemingen Nederweert-Ottohoeve (1910-2001)

ALFONS BRUEKERS

Voorwoord

Aan het historische hoeve-complex Ottohoeve te Nederweert, bestaande uit de Hoge Notte en de Lage Notte, heb ik een drietal onderzoeken gewijd. Het eerste deel van het onderzoeksdrieluik betreft de rapportage van de archeologische waarnemingen. Het tweede onderdeel is een genealogische/historische studie naar de geschreven geschiedenis van het complex en zijn bewoners, separaat te publiceren onder de titel '*De Hof te Meijssenrijck of de Ottohoeve in Nederweert. Genealogieën van bewoners en eigenaren (Thoreel genaamd Goor, Horion, Oldenneel en Kursten op Otto)*'. Verder is een deel van het gebouwencomplex in 2001-2004 onderworpen aan een bouwhistorisch onderzoek en dendrochronologische analyse van het interieur. Ook de resultaten daarvan worden separaat gerapporteerd.

Déze rapportage betreft de in de periode 1910-2001 uitgevoerde archeologische verkenningen op het laat-middeleeuwse hoefeterrein van de Ottohoeve aan de Heerweg 2a resp. 4 in Nederweert. De verslagen, foto's en gespreksnotities die in de loop van vele jaren werden gemaakt werden, zijn nu gebundeld en gepubliceerd in één cumulatief rapport. De aanleiding daarvoor is de vraag uit 2016 tot het leveren van onderbouwing voor een voorstel tot opname van het terrein in de archeologische beleidskaart van de gemeente Nederweert.

De publicatie is een uitgave van de Stichting Regionaal Archeologisch Bodemonderzoek te Nederweert (STRABO), die zich ten doel stelt oud(-er) archeologisch onderzoeks- en vondstenmateriaal te documenteren en te ontsluiten voor wetenschappelijk onderzoek en algemeen publiek.

Overname van deze rapportage gedeeltelijk of geheel, via welk medium dan ook, is zonder bronvermelding niet toegestaan.

Alfons Bruekers

STRABO | Stichting Regionaal Archeologisch BodemOnderzoek
Kreijel 4
6035 SG OSPEL

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	4
2. Historische context	5
3. Mondeling overgeleverde informatie	9
4. Archeologische waarnemingen	11
5. Reconstructie van de ligging van de gracht	24
6. Zin en onzin van een onderaardse gang	26
7. Conclusies en aanbevelingen	28
8. Bronverwijzingen	29
Bijlage	
1. Veldschetsen archeologisch onderzoek	30

1. Inleiding

In deze rapportage staan drie doelstellingen centraal:

1. Het accumuleren en presenteren van alle historische, mondelinge en archeologische informatie uit de afgelopen decennia, met een archeologische focus.
2. Daarbinnen te komen tot een localisatie van de oude grachtstructuren die het goed ooit omringd hebben, ten behoeve van een afbakening van het complex op de archeologische beleidskaart van de gemeente Nederweert.
3. Het duiden van de overgeleverde berichten over het bestaan van onderaardse bouwresten en vermeende vluchtgangen.

Waar in dit rapport wordt gesproken over de Ottohoeve, wordt het geheel van de beide deelhoeven bedoeld. Waar het specifiek gaat over één der delen, wordt dit aangeduid met de Hoge Notte, resp. de Lage Notte.

Figuur 1 Toegangspoort van de Hoge Notte. Foto van A. Mertens, ca. 1945, collectie Stichting Geschiedschrijving Nederweert.

2. Historische context

Het grondgebied van de gemeente Nederweert was in de middeleeuwen eigendom van diverse Heren en vormde zo als het ware een grote eigendomsrechtelijke lappendeken. Een groot deel van Nederweert was eigendom van de Hertog van Gelder, die dit op zijn beurt in leen had gegeven aan de Heren van Weert en Nederweert. Andere delen waren in het bezit van kerkelijke Heren zoals het Kapittel van Sint Servaas in Maastricht, de Proosdij van Meerssen en de kapittelkerk van St. Lambrecht in Luik.

Het bezit van de Heren van Weert en Nederweert was verdeeld in zogenaamde leengoederen en laatgoederen. Een leengoed werd door de Heer 'in leen' gegeven aan een leenman als beloning voor speciale diensten, zoals mee ten oorlog trekken of deelnemen aan een Kruistocht. De Hertog van Gelder had zijn grondbezit in Weert en Nederweert in leen gegeven aan de graaf van Horne, die daardoor Heer van Weert en Nederweert werd. Op zijn beurt had deze Heer het grondbezit verdeeld onder 24 achterleenmannen. Er waren twee types leengoed: bundige lenen en cluppellenen. De bundige lenen werden geleid door een gewapende ridder. Nederweert telde twee van die bundige lenen: de Hof te Meijssenrijt (ook genaamd de Ottohoeve) aan de Heerweg en de Plucksack-hoeve aan de St. Sebastiaanskapelstraat. Beide waren omgrachte, versterkte en verdedigbare hoeves. De Hof te Meijssenrijt is het onderwerp van deze rapportage.

Figuur 2 Westzijde van de Hoge Notte in 1996. Foto: A. Bruekers

De oorspronkelijke naam van het bezit, Hof te Meijssenrijt, raakte in de 18de eeuw in ongebruik en werd verdrongen door 'Ottohoeve', in de volksmond 'd'n Otte', of 'Notte'). In de populaire historische literatuur wordt die naam teruggevoerd op markgraaf Otto van Thüringen, die zijn goederen in 1062 schonk aan het Kapittel van St. Servaas te Maastricht. Hoewel die schenking historisch gedocumenteerd is, kan de koppeling met de naam van de hoeve als een staaltje '*hinein interpreteren*' worden geassocieerd. De twee hoofdargumenten daarvoor zijn:

1. De hoeve heeft nooit deel uit gemaakt van de bezittingen van het Maastrichtse kapittel, maar maakte juist deel uit van het complementaire grondbezit van de Heer van Nederweert, dat zoals hiervoor werd beschreven, een Gelders leen was.
2. De naam Otto is in de archiefbronnen pas sinds de late 16de eeuw aan deze hoeve gekoppeld en verwijst naar de toenmalige adellijke leenman, Otto Thoreel van Ghoor, die deze hoeve in eigendom bezat.

Figuur 3 De Ottohoeve op de Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden, ca. 1775. Rechts is het noorden.

De naam Meijssenrijt (ook: Meijssenroot of Meijssenrijck) slaat op een pal te noorden van de hoeve gelegen voormalige waterplas of groot ven dat tot in de 20^e eeuw nog werd aangeduid met de naam 'Meijssenreutje' en dat onderdeel was van het bezit van de eigenaren van de Ottohoeve. Historisch onderzoek suggereert dat de naam Meijssen terugvoert naar een van de oorspronkelijke eigenaren van grondgebied in Nederweert, zeker graaf Otto van Meijssen, uit de 11^e eeuw. Toevallig ook een 'Otto', maar die voornaam vormde niet de basis voor de naam Ottohoeve, zoals hiervoor al werd gesteld.

De hoeve was in totaal 20 bunders (ca. 16 ha.) groot. Uit de verheffingen van dit leengoed ten overstaan van de Heer van Weert is bekend dat de hof van 1565 tot 1618 in bezit was van Otto Thoreel van Ghoor (schout van Weert) en zijn nazaten. Vanaf de vroege 17de eeuw

komt de naam Ottohoeve in de leenverheffingen voor en werden de namen Meijssenrijt en Otto(-hoeve) geruime tijd tegelijk gevoerd. In 1618 ging het bezit over in handen van de adellijke familie Horion en later Van Oldenneel. In 1699 werd de hoeve aangekocht door Nederweertse boer Jan Kursten. Hij en zijn nazaten gingen zich geleidelijk aan de familienaam Kursten Op Otto aanmeten, in het gebruik vaak afgekort tot bijvoorbeeld Jan K. Op Otto.

In 1728 werd de hoeve in bijna twee evengrote delen gesplitst. In die tijd was er al sprake van een 'Bovenhoff' en een nieuwgebouwde 'Onderhoff'. Ook over de 'onderschuren', stallingen, schobben, bleekveld, moeshof, toegangspoort en het gebruik van de gracht (die er toen blijkbaar nog was) werden bij die deling gedetailleerde afspraken gemaakt. De 'Bovenhoff', dat wil zeggen het oude adellijke huis, ging de naam de Hoge Otto voeren, en een nieuw gebouwde hoeve aan de westzijde kreeg ter onderscheid de naam de Lage Otto. In de volksmond werden deze namen verbasterd tot de Hoëge Notte resp. de Lieëge Notte, benamingen die hedentendage onder oudere inwoners nog steeds gangbaar zijn. In 1802 resp. 1803 gingen de Hoge Otto en de Lage Otto over in handen van de (aangetrouwde) families Trouwen en Simons.

Figuur 4 Kadastrale minuutplan Nederweert sectie C4, 1844. Noorden rechts. Bron RHCL.

In bouwkundig opzicht is het complex van de Hoge Notte a-typisch. Het gesloten hoeve-karakter, maar zeker ook de natuurstenen boogomlijsting van de monumentale toegangspartij (overblijfsel van een imposant oortgebouw?) en de laat-middeleeuwse bouwresten als geprofileerde baksteen, met ossenbloed gekleurde bakstenen e.a. geven de hoeve een bijzonder karakter dat afwijkend is voor deze streek. De aanwezigheid van schietgaten in het muurwerk van de schuur duidt op een verdedigbare functie van het complex. Een houtwal aan de noordzijde markeert de ligging van een oude gracht.

De voormalige Lage Notte werd in de vroege 19^e eeuw vervangen door nieuwbouw, die op zijn beurt werd opgevolgd door de huidige boerderij Heerweg 2a die uit 1958 dateert. Het woonhuis (en oudste gedeelte) van de Hoge Notte (Heerweg 4) werd in 1915 sterk verbouwd met behoud van grote delen van het muurwerk en gebinten, op de oude funderingen. De kadastrale tekeningen uit de periode 1825-1965 laten zien dat enkele kleinere oude gebouwen in de loop der jaren verdwenen zijn.

Figuur 5 De Lage Notte ca. 1910, vanaf de Heerweg. Foto collectie Stichting Geschiedschrijving Nederweert.

Ofschoon het gebouw van de Hoge Notte op de gemeentelijke monumentenlijst staat, kreeg eigenaar De Groot enkele jaren geleden toestemming van het Nederweertse gemeentebestuur om de monumentale middeleeuwse schuur af te breken. De toen beoogde herbouw is tot op de dag van heden niet geschied.

3. Mondeling overgeleverde informatie

Het bijzondere karakter van de hoeve leeft ook voort in de volksmond. Menige lokale geschiedvorderer werd gefascineerd door de imposante uitstraling van de hoeve, zijn geschiedenis en de overleveringen. De schuur wordt daarin bestempeld als een ‘tiendschuur’ van de Heer van Weert en Nederweert. Niet alleen de uit de overlevering bekende aanwezigheid van grachten en wallen, maar met name de vermeende aanwezigheid van een onderaardse verbindinggang tussen de Hoge Notte en een boerderij in de buurtschap Strateris, bracht veel speculaties op gang.

Diverse berichten zijn bekend over graafactiviteiten die tot doel hadden om de locatie en aard van zo’n vluchtgang vast te stellen. Hieronder volgt een bloemlezing van uit de overlevering geboekstaafde informatie met een archeologische context.

1950 mrt 18

Artikel van ‘Bertus’ [waarschijnlijk pseudoniem van A.J. Mertens AB] met onbekende zegsman, gepubliceerd in het plaatselijke blaadje ‘De Turf’ in 1950.

“Zo is het bekend dat de oude tiendboerderij de Hogen Otten in Nederweert, thans bewoond door de familie van Gemert, ook zo’n onderaardse gang heeft gehad. Ze stond n.l. in verinding met de naburige boerderij, waar de familie Jos van Donschot, alias Ververs Zjefke, woont. Men beweert, dat de naam Otten doet denken aan een zekere graaf Otto die waarschijnlijk de bouwer van deze interessante hoeve is. Vlak erbij ligt de Lagen Otten, wel een bewijs, dat het hier betreft een uit oudheidkundig oogpunt merkwaardig’ gebouwencomplex, waar Nederweert overigens zeer arm aan is”. [grammaticale fouten hersteld AB].

1980 mei 31

Interview door Alfons Bruekers met Wiel van de Warreburg (1903-1993), St. Willibrordusstraat 9, Nederweert.

“De Hoge Notte staat via een onderaardse gang in verbinding met de boerderij van Ververs-Zjefke in Strateris. De gang bevindt zich, tenminste in het gedeelte vlakbij de boerderij, op een diepte van 70 cm en is enkele jaren geleden bij de aanleg van riolering tevoorschijn gekomen. Opmerkelijk is dat op een diepte van een meter rond de gehele boerderij een laagje leistenen voorkomt. Deze is wellicht afkomstig van de vroegere dakbedekking”.

1981 sep 13

Interview door Alfons Bruekers met Gertruda Bruekers (“Braos Truud”), Braosheuf, Nederweert-Boeket.

“In de Hoge Notte hebben haar vader Broas Zjef en kapelaan Meussen (die tegelijk met kapelaan Schrijnen hier in Nederweert was) ooit een onderzoek gepleegd naar onderaardse gangen. De vader van Meussen was kaartenmaker in het leger en had weet van dergelijke gangen. Onder een ovenmuil vond men toen een onderaardse ruimte, lopend in de richting van Jac Wijen [=noordelijk AB]. Er stond water in de ruimte, want toen men steentjes liet vallen hoorde men plonsgeluidjes”.

[noot AB: Theodorus Hubertus Schrijnen (niet: Schrijnen) was kapelaan in Nederweert van 1903-1910. Jozef Pieter Meussen was dat van 1906-1910 en inderdaad enige jaren gelijktijdig met Schrijnen. We kunnen de datering van de waarneming dus plaatsen in of kort voor 1910].

1983 jul 9

Interview door Alfons Bruekers met Tjeu Claessen, Bosserstraat nabij Brug Veertien, Nederweert. Leeftijd 61 jr.

“Vroeger liep van de Hoge Notte naar Strateris een zandpad. Halverwege dat stuk lag een kuil met een diepte van 80 a 100 cm. Dat was het punt waar de vluchtgang van de Hoge Notte uit kwam. Op 10 a 12-jarige leeftijd heeft Tjeu in dat gat gestaan; vaak stond er water in. Vanaf die kuil zou een gemetselde stenen gang onder het weggetje naar de Hoge Notte lopen. Rondom de Hoge Notte waren vroeger muren en grachten aanwezig geweest, dat had zijn onderwijzer Meester Mertens vroeger op school verteld”.

1986 sep 5

Interview door Alfons Bruekers met Theo Hekers, Heerweg 4 (bewoner Hoge Notte).

“Het woonhuis is volledig gefundeerd op mergelstenen blokken. Aan de noordzijde van het woonhuis is dit geconstateerd bij het aanleggen van waterleiding. Ook in mei 1986, bij de aanleg van ondergrondse electra-hoofdaansluiting, werd aan de zuidzijde van de gevel een mergelstenen fundering gevonden”.

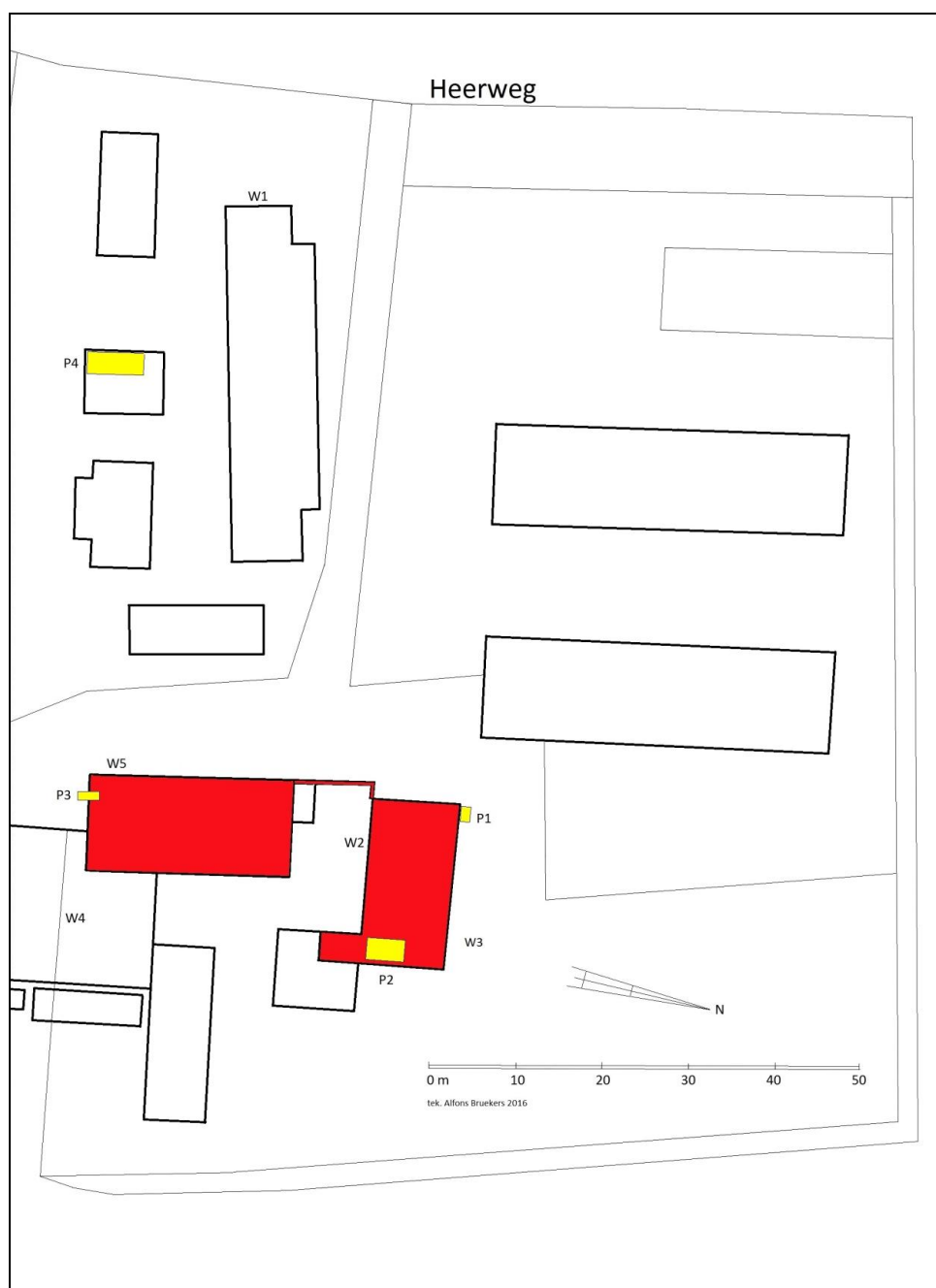
1989 jul 24

Interview door Alfons Bruekers met onbekende informant.

“Volgens de overlevering staat de Hoge Notte via een onderaards gang in verbinding met de nabijgelegen Hovensteeg in het buurtschap Strateris. Bij verbouwingen aan de Hoge Notte zou ooit het begin van die gang zijn aangetroffen, maar de ontdekkers durfden het niet aan om de bouwvallige verbindingsweg in te gaan”.

4. Archeologische waarnemingen

De locaties P1 t/m P4 verwijzen naar – al dan niet beknopt - gedocumenteerde graafwerkzaamheden. Daarnaast bestaan er enkele losse waarnemingen die als W1 t/m W5 gelabeld zijn en overwegend gebaseerd zijn op mondelinge informatie. Alle locaties staan aangegeven in de figuur en zullen hierna worden beschreven. De gele vlakjes geven de graaflocaties aan.

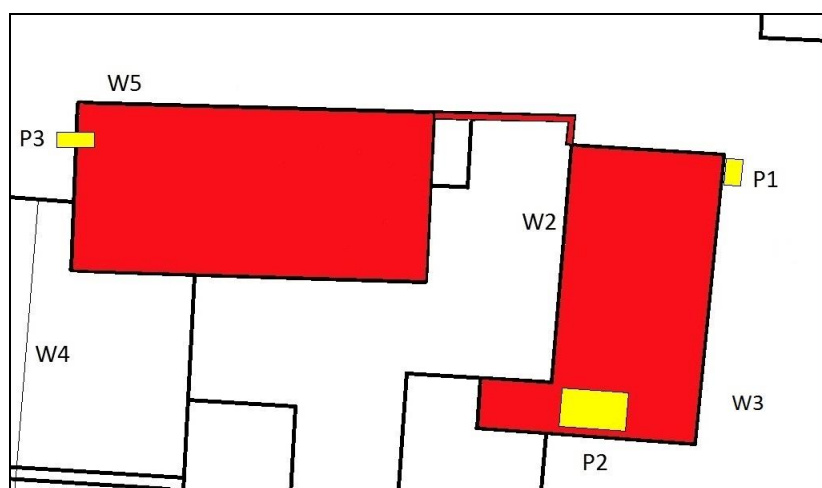
Figuur 6 Totaaloverzicht van de archeologische waarnemingen. De kaart is de momentopname van 2001. De dik omliggende objecten zijn gebouwen. De rode gebouwdelen vormen de laat-middeleeuwse kern van het complex en dragen de naam 'De Hoge Notte'. De gele vlakjes zijn opgravingslocaties.

4.1 Waarneming P1

In 1999 werd door bewoner Peter de Groot archeologisch onderzoek uitgevoerd op de locatie waar uit de overlevering bekend was dat zich er een onderaardse ruimte zou bevinden. Tegen de noordgevel van het woonhuis, ongeveer 1 meter vanaf de noordwesthoek, werd een gat van ongeveer 100x60 cm gegraven. Op een diepte van ongeveer een halve meter werd een bakstenen fundering met een tweesteense breedte aangetroffen. Gelukkig heeft de vinder er een polaroidfoto van gemaakt. Het woonhuis bevindt zich op de foto aan de bovenzijde; de electriciteitskabel loopt west-oost. Op 11 augustus 2001 is de vondst gedocumenteerd.

Figuur 7 Noordwesthoek van het woonhuis ter hoogte van P1. In het muurwerk is een laatmiddeleeuws raamvenster met geprofileerde stenen zichtbaar. Foto A. Bruekers.

Figuur 8 Onderzoekslocatie P1.

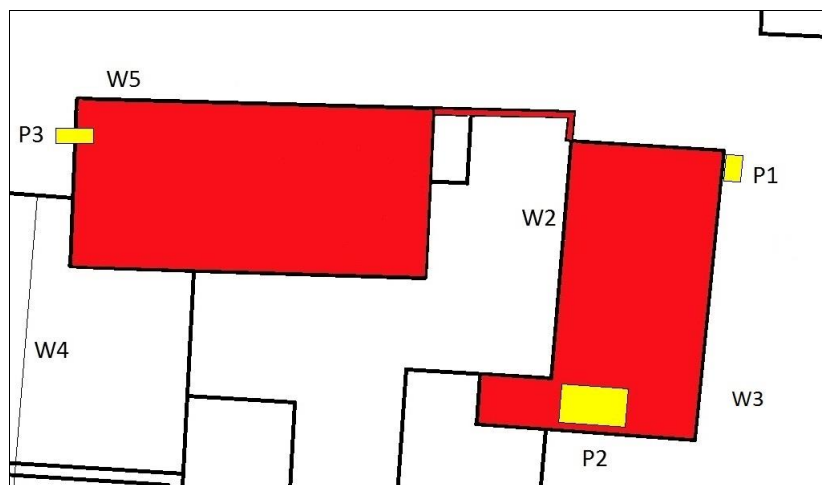

Figuur 9 Waarneming P1: funderingsresten op noordwesthoek van Het woonhuis. Foto P. de Groot 1999.

Waarschijnlijk correleren de gevonden muurresten met de uit de overlevering bekende berichten van de vondst uit ca. 1910 van een 'onderaardse' ruimte aan deze zijde van het woonhuis: "onder een ovenmuil vond men toen een onderaardse ruimte, lopend in de richting van Jac Wijen [=noordelijk AB]. Er stond water in de ruimte, want toen men steentjes liet vallen hoorde men plonsgeluidjes".

4.2 Waarneming P2

Bij een bezoek aan 'De Hoge Notte' op zaterdag 18 augustus 2001 bleek dat bewoner/eigenaar Peter de Groot bezig was geweest met een inspannende verbouwing van het woonhuis van de Hoge Notte. De oostelijke helft (de voormalige veestal) werd door hem verbouwd tot woonkamer. Er waren nieuwe funderingen tegen de buitenmuren gestort, nieuwe binnenmuren in kalkzandsteen gemetseld en de vloer was uitgegraven en van geel zand voorzien. De nieuwe betonvloer op het zandbed was echter nog niet aangebracht.

Figuur 1 Waarneming P2.

De Groot vertelde dat hij in het voorjaar in de uiterste zuidoosthoek van de stal (nu kamer) een groot aantal ingegraven smeltkroezen had gevonden. Ter plaatse was nog slechts de aangehoogde geelzand-ophoging te zien. Hij lichtte toe dat hij de uitgegraven resten op de storthoop achter zijn huis had gedeponeed. Die storthoop was inderdaad nog aanwezig, en we hebben op zijn aanwijzing na langdurig grondverzet samen de plek gevonden van het stortmateriaal uit de bewuste zone. Met onze handen hebben wij een grote hoeveelheid baksteen en betonpuin verwijderd, tot we een hoeveelheid vuilgeel gemengd puinzand vonden, dat volgens De Groot uit de gieterij kwam. We hebben het met onze handen doorwoeld zo goed en kwaad als het kon, en troffen daarbij aan een vijftal fragmenten van in grès gebakken smeltkroezen. Dikwandig ca 25 mm, aan de buitenzijde groen/grijs-geglazuurd en met goed zichtbare aangeklonterde smeltslakken aan de binnenzijde. Daarnaast twee grote hoekige voetfragmenten, die wijzen op een cilindrische vorm met een buitendiameter van 30 a 40 cm. Twee stukken bleken aan elkaar te passen (verse breuk). Volgens De Groot heeft hij tientallen fragmenten verwijderd, en zouden zich in situ nog de resten van zeker drie of vier kroezen bevinden. Hij zegt gezien te hebben dat de kroezen rechtstandig en intact in de grond zaten.

Daarbij had De Groot ook een zeer grote gietijzeren ketel gevonden, die bewaard is gebleven. Deze heeft een buitendiameter van 60 cm; het hengsel ontbreekt, en de ketel is gebarsten en zeer sterk geoxideerd. Van de ook door De Groot genoemde houtskool- of steenkoolfragmenten heb ik niets meer gezien.

De gevonden smeltkroezen en de aanwezigheid van houtskool- en steenkoolfragmenten doen sterk denken aan een metaalgieterij. Dat dit niet hypothetisch is en dat er wel degelijk connecties zijn te leggen tussen 'de Hoge Notte' en een 17e eeuwse klokkengieterij, vindt grond in de resultaten van het historisch onderzoek.

Figuur 7 Fragmenten van smeltkroezen. Rechts zijn aangekoekte ertsresten zichtbaar. Foto A. Bruekers

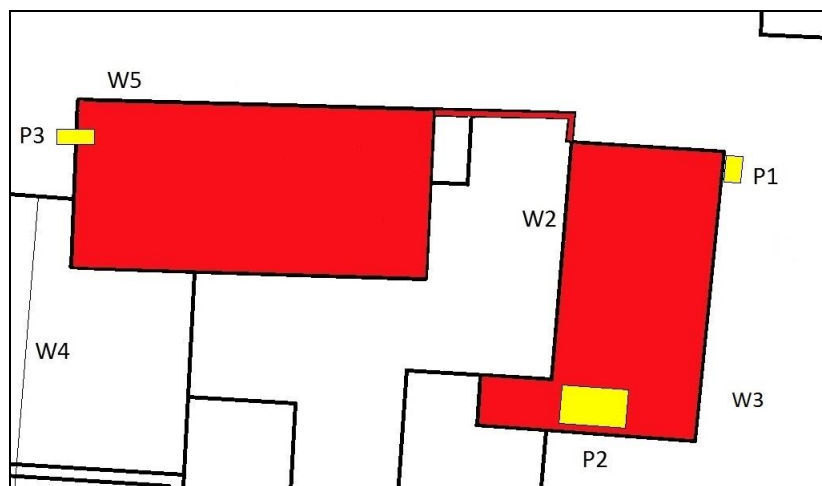
Bij het doorwoelen van de storthoop vonden we ook een tweetal laat-middeleeuwse roodbakende en zwartgeglazuurde tegeltje, met afmetingen 65x65 resp. 70x70 mm en een dikte van 16 resp. 19 mm. Volgens De Groot had hij er ongeveer dertig stuks van (in situ?) gevonden, maar we hebben de storthoop hier verder niet meer op doorzocht. Of er ook geelgekleurde exemplaren bij waren, kon hij zich niet herinneren. De twee tegeltjes lijken restanten van een laat-middeleeuwse vloer.

Figuur 8 Zwartgeglazuurde tegeltjes

4.3 Waarneming P3

Bij het bouwhistorisch onderzoek van de ingestorte zuidgevel van de schuur werd door A. Bruekers in 2001 een proefgaatje gegraven om de funderingsstructuur van de schuur nader te bekijken.

Figuur 9 Waarneming P3: funderingsonderzoek schuur.

Over het funderingsonderzoek wordt elders gerapporteerd. Hier wordt volstaan met de melding dat de fundering eensteens breed was en een diepte van 45 cm beneden het maaiveld bereikte. In de ondergrond bevonden zich veel fragmenten van roodbakkende dakpannen.

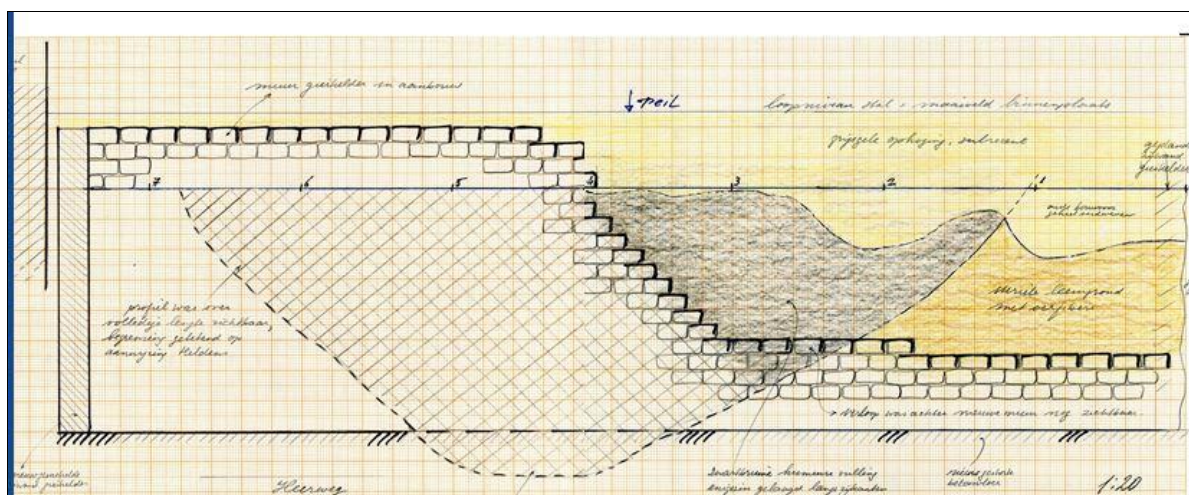
4.4 Waarneming P4

Op 6 september 1986 meldde dhr. Heldens, bewoner/eigenaar van De Lage Notte, Heerweg 2a een vondst. Bij de aanleg van een gierkelder in een bestaand stalgebouw ten zuiden van zijn boerderij, was in de zijwand een vondst gedaan. Bij bezichting bleek dat in de noord-zuidgerichte gierkelder van 7,50x1,20m aan de westzijde een fraaie doorsnede van een gracht of greppel was aangesneden. Door A. Bruekers werd een en ander gedocumenteerd.

Helaas was men reeds begonnen met het metselen van de kalkzandstenen muren van de kelder. Daardoor werd een deel van het profiel aan het oog onttrokken. Aangezien een en ander bij dhr. Heldens nog helder op het vizier stond, konden op zijn aanwijzingen wel de ontbrekende delen van het profiel gereconstrueerd worden.

De vulling van de gracht bestond uit een zwartbruine, humeuze vulling, met duidelijke inspoelingslaagjes lanken de flanken. Het diepste punt van de greppel was drassig en instabiel. De greppel was gegraven in een oranjegele steriele lemige grond met hier en daar ijzeroerfibers.

Uit het tegenoverliggende profiel (dus aan de oostzijde van de gierkelder) kon worden opgemaakt dat de gracht min of meer loodrecht door de gierkelder werd doorsneden.

Figuur 10 Doorsnedetekening van het wetsprofiel van de gierkelder in P4. Tekening A. Bruekers.

Het diepste punt van de afgerond-V-vormige gracht lag op 1,95m beneden het archeologische peil, dat op zijn beurt 25 cm onder het looppivo van de stal lag. Dat looppivo correspondeert vrijwel met het maaiveld ter plaatse, zodat de gracht dus een totale diepte van ongeveer 2,20 meter zal hebben gehad. De breedte van de gracht, gemeten langs het archeologisch peil, bedroeg ca. 6,00m. Zie ook de bijlage.

Uit de vulling van de gracht kwamen enkele onbeduidende geglazuurde potscherfje (18de eeuw). Volgens dhr. Heldens waren er diverse keramiekscherven gevonden. Daaronder bevond zich een groot deel van een roodbakende aardewerken kom of schaal die verloren is gegaan.

Helaas zijn de fotografische opnamen van het profiel enigszins onscherp.

Figuur 11 Waarnemingspunt P4; zuidwesthoek van gierkelder in aanbouw. Foto A. Bruekers.

Figuur 12 Zichtbare gedeelte van het profiel van de gracht. Foto A. Bruekers.

4.5 Waarneming W1

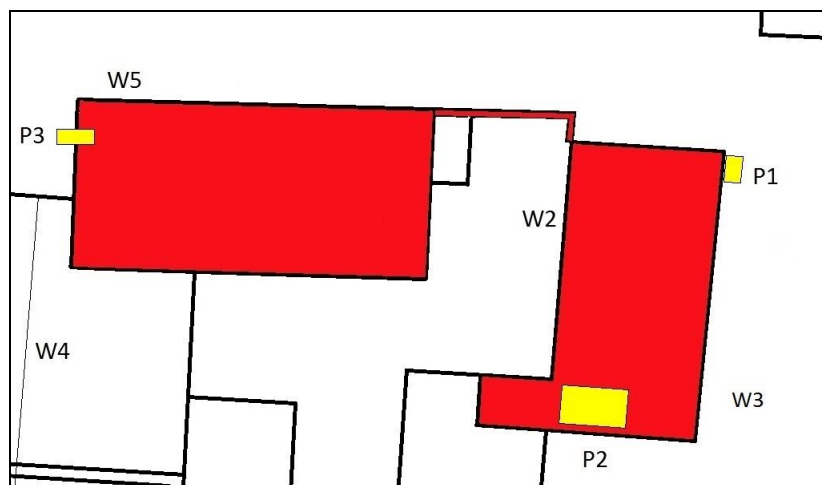
De westelijke kopgevel van de boerderij Heerweg 2a (de Lage Notte) is volgens de bewoner gebouwd in 1958. De westgevel van de oude, 19de-eeuwse boerderij, stond een negental meters oostelijk en is in de nieuwbouw geïncorporeerd. De nieuwe westgevel kende tal van funderingsproblemen; tot op grote diepte was de grond verstoord. Naar men mag aannemen heeft dit te maken met de aanwezigheid van de oude gracht.

Figuur 13 Westgevel van Heerweg 2a ('de Lage Notte'). Foto Google Streetview 2016.

4.6 Waarneming W2

In 1986 werd de bovengrondse elektrificatie van de Heerweg vervangen door ondergrondse bekabeling. Volgens de toenmalige bewoner van de Hoge Notte, Theo Hekers, werden in dat kader bij graafwerkzaamheden op de binnenplaats aan de zuidzijde van de gevel mergelstenen funderingen gevonden.

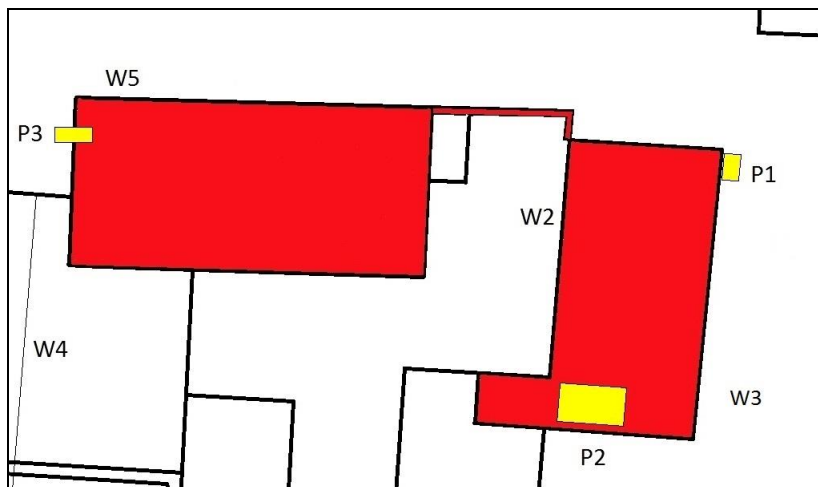

Figuur 14 Waarneming W2 op de binnenplaats.

4.7 Waarneming W3

Op aanwijzing van bewoner/eigenaar Peter de Groot van de Hoge notte, Heerweg 4, is op zaterdag 18 augustus 2001 in de tuin te noorden van het woonhuis gesondeerd naar eventuele ondergrondse muurresten. Die werden, ook al door de beperkte aard van het onderzoek en de aanwezigheid van losse puinresten, niet overtuigend aangetroffen.

Wel werd ter hoogte van de buitendeur en op drie meter afstand van de gevel een zachte ondergrond gevonden. Vervolgens werd een ca. vier meter lange stalen verwarmingsleiding genomen en verticaal de grond in gedreven. Met enige spierkracht kon deze maar liefst tot ca. drie meter in de relatief weke ondergrond worden geduwd. De conclusie moet zijn dat hier per toeval de kern van een oude, gedempte waterput moet zijn geraakt. Verdere waarnemingen hebben niet plaatsgevonden.

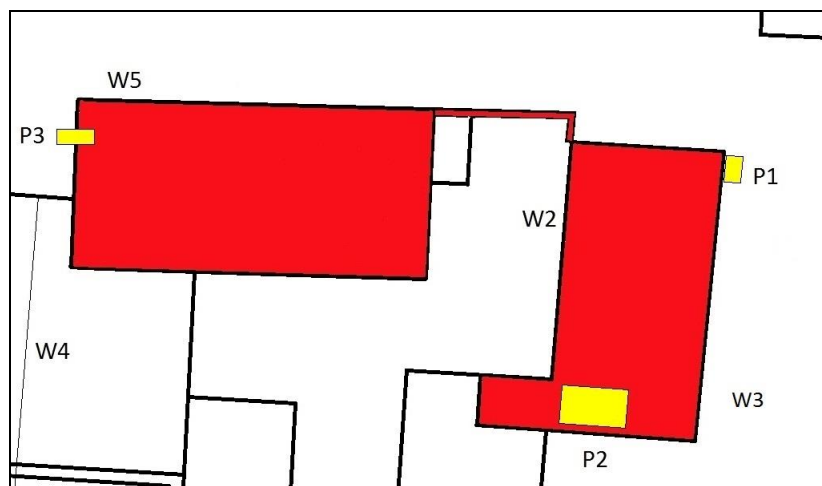
Figuur 15 Waarneming W3.

Figuur 16 Woonhuis vanuit het noorden. Tussen de grote fruitboom en de deur bevindt zich locatie W3. Foto A. Bruekers augustus 1980.

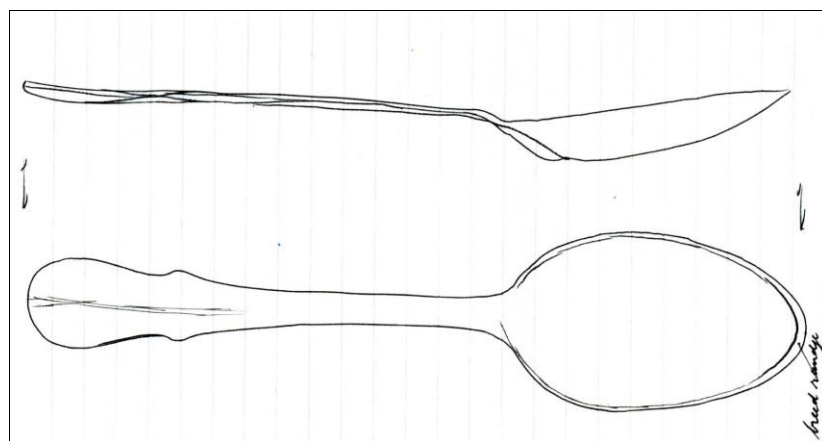
4.8 Waarneming W4

In 1986 maakte dhr. Hekers, bewoner van de Hoge Notte, Heerweg 4, melding van een vondst. Bij de bouw van een veestal in het zuidoosten van het complex, in 1973, was naar zijn zeggen de oude gracht aangesneden. In zijn herinnering had deze gracht een V-vormige doorsnede en was de maximale diepte 2m beneden het maaiveld.

Figuur 17 Waarneming W4: vondst van gracht bij bouw van stal.

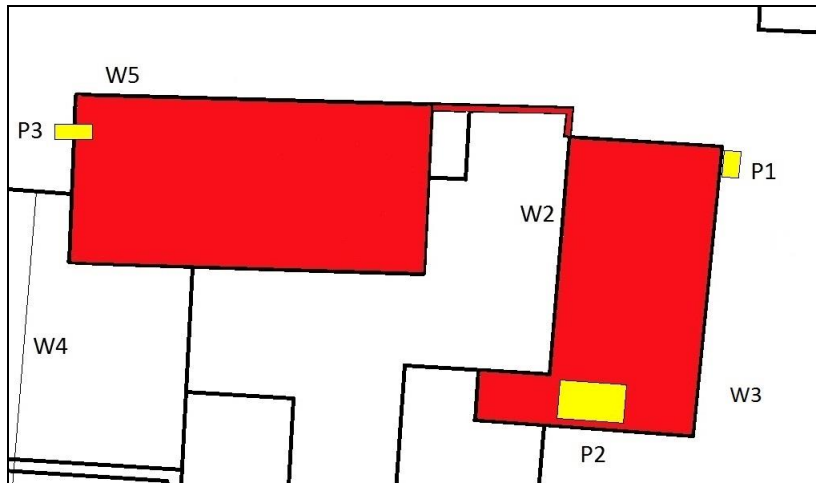
In de humeuze vulling werd een tinnen eetlepel gevonden, met een lengte van 19,5 cm. Deze bevindt zich in de collectie van de familie Hekers. Op grond van de acculadevormige steel en de ovale lepel kan deze vondst tussen 1700 en 1775 worden gedateerd [HOFSTRA 2009].

Figuur 18 Tinnen eetlepel uit vulling gracht bij W4. Tekening A. Bruekers 1986.

4.9 Waarneming W5

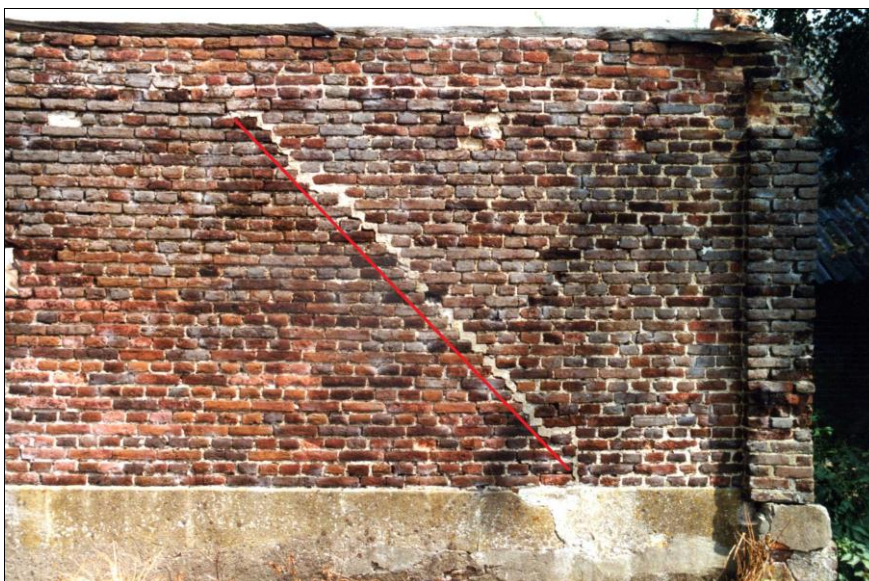
Na de gedeeltelijke instorting van de schuur van de Hoge Notte, werd op 30 juli en 11 augustus 2001 een bouwhistorische opmeting van het gebouw vervaardigd. De zuidgevel van de schuur, met een jaartalsteen uit 1669, bleek zwaar beschadigd te zijn grondverzakkingen, zoals de foto's van het inwendige en uitwendige van de zuidwesthoek laten zien. Deze verzakking manifesteerde zich zowel in een horizontale als een verticale verplaatsing van de zuidgevel. Oudtijds had men de scheurvorming aan de buitenzijde van de gevel al een keer met voegwerk gedicht.

Figuur 19 Waarneming W5, zuidwesthoek van de schuur.

Het bouwhistorisch onderzoek wees uit de gevel uit 1669 een volledige herbouw is van een eerdere gevel. Duidelijk te zien was dat de verzakking in de onderste metsellagen tot een hoogteverschil van ca. 6 cm had geleid. Bovenaan in de gevel werd dit verschil gradueel kleiner tot uiteindelijk ca. 1 cm. Daaruit kan de conclusie worden getrokken dat de neer- en zijwaartse verplaatsing al tijdens de bouw plaatsvond, en naar mate het werk vorderde werd gecompenseerd in hoogte.

Al met al zijn dit zeer sterke aanwijzingen dat de zuidgevel op, of vlak naast, de gedempte gracht van het complex is gebouwd.

Figuur 20 Waarneming W5. De zuidgevel (rechts op de foto) is verticaal en horizontaal weggedreven langs de rode diagonale lijn. Rechts van de gevel wordt de plaats van de gracht vermoed. Toestand in 2001. Foto A. Bruekers.

Figuur 21 De binnenzijde van de schuur met scheurvorming ten gevolge van het verzakken van de gevel. Op de foto zien we ook een schietgat dat wijst op de oorspronkelijke verdedigbaarheid van deze hoeve. Foto A. Bruekers, 2001.

5. Reconstructie van de ligging van de gracht

Op grond van de archeologische waarnemingen in P4, de aanwijzingen uit W1, W4 en W5 en tenslotte de oude kadastrale grenzen, komen we tot de volgende reconstructie van de gracht die het complex ooit omringd heeft. Met betrekking tot het noordelijke deel (dat is de zijde aan de kant van de Heerweg, bestaat relatief de grootste mate van onzekerheid.

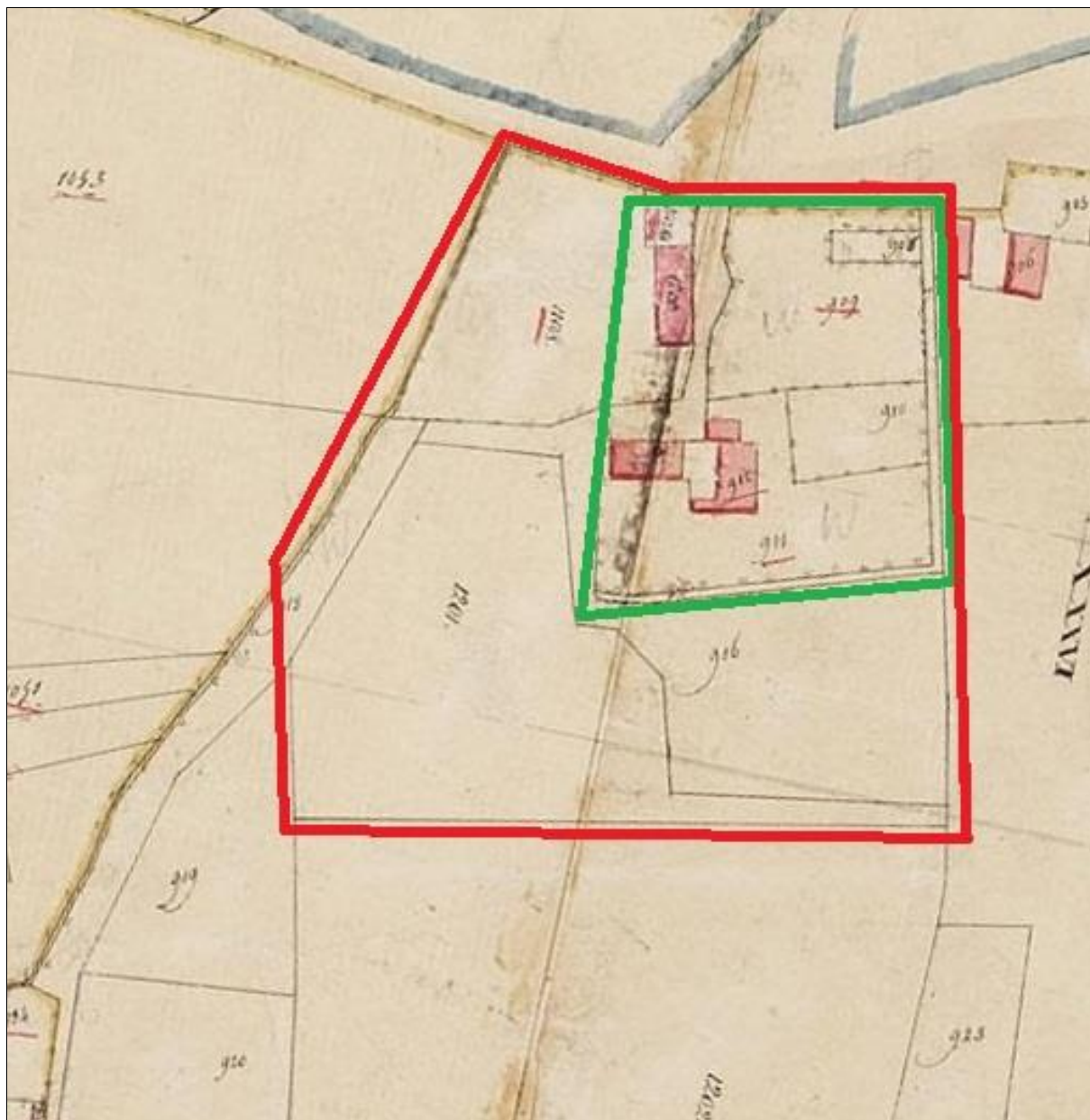

Figuur 22 Reconstructie van het verloop van de grachten (blauwe lijn).

Samengevat: de Ottohoeve werd omricht met een gracht in een nagenoeg rechthoekige vorm van ca. 100m x 90m en een grachtbreedte van ca. 5m.

Op grond van de oude kadastrale minuut en op basis van symmetrie-overwegingen is het niet uit te sluiten dat de zuidelijke en westelijke gracht oorspronkelijk verder naar het zuiden lag. Restanten van de oude percelering, en ook het feit dat daarbinnen oprijlaan en hoofgebouw een nagenoeg centrale ligging verkrijgen, versterken dat beeld. Op grond daarvan komen we tot een tweeledige contourstelling voor de bescherming van het terrein: een rode buitencontour, en een groene binnencontour die correspondeert met het omgrachte gebied.

Het beeld van de rode contour wordt ook gesterkt door de Ferrariskaart uit 1775, waar de hoeve een centrale ligging ten opzichte van de percelering lijkt te hebben.

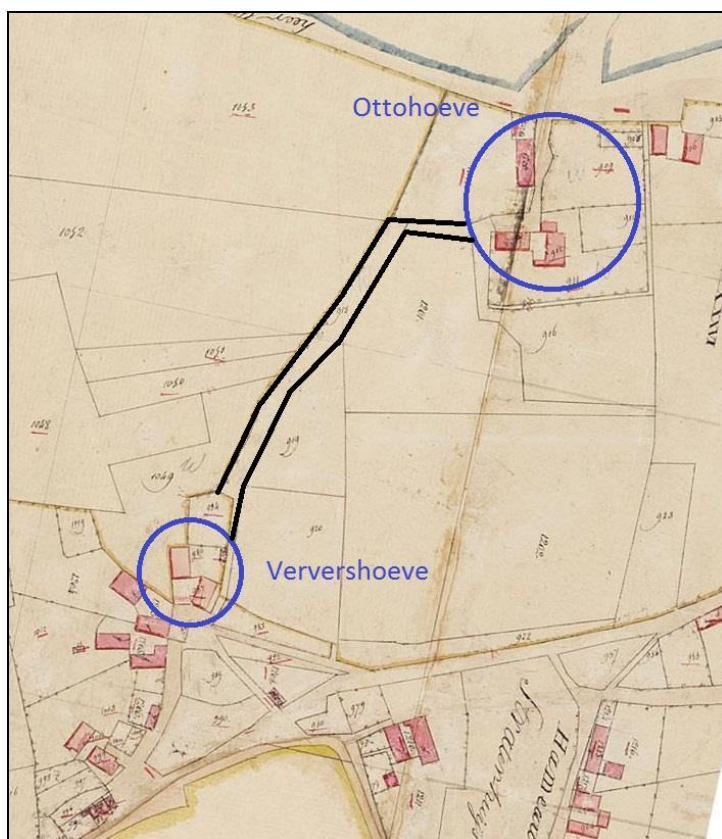
Figuur 23 Buitencontour (rood) en binnencontour (groen) van de te beschermen zone.

6. Zin en onzin van een onderaardse gang

De bij onderzoeken in het verleden aangetroffen ondergrondse muurresten (of naar verluid: gewelven) werden in de fantasie van de onderzoekers in verband gebracht met een onderaardse 'vluchtgang', die de complexen van de Ottohoeve en een ca. 700 ten westen gelegen boerderij in de buurtschap Strateris-Hovensteeg (de zogenaamde Ververshoeve') met elkaar verbonden zou hebben.

Het archivalisch onderzoek (elders gerapporteerd) wijst wel degelijk uit dat beide boerderijcomplexen een relatie hadden. Ververshoeve lijkt een vroeg-17de-eeuwse afsplitsing (een zogenaamde 'splitsing') te zijn van het leengoed van de Ottohoeve. In die zin was er dus wel sprake van een gemeenschappelijke eigendoms-verbinding.

De aanwezigheid van een (natte) gracht rondom de Ottohoeve lijkt in bouwkundig opzicht op gespannen voet te staan met een onderaardse begaanbare constructie. Ook de hydrologische toestand ter plaatse (waar tot een eeuw geleden in het natte seizoen het grondwaterpeil ongeveer slechts 1 a 2m beneden maaiveld stond), sluit een dergelijk bouwwerk gevoeglijk uit. Toch is er sprake van een opmerkelijke andere, topografische, verbondenheid, zoals de oudste kadastrale kaart uit 1844 laat zien. Daarop herkennen we in de perceelsgrenzen een onregelmatig gevormde strook van ongeveer 10m breedte en 700m lengte, die Ottohoeve en Ververshoeve verbindt. De zuidzijde daarvan is een greppel. We hebben hier dus te doen met een particuliere verbindingsweg, waarschijnlijk om vee van A naar B te drijven. Iets wat in het plaatselijke taalgebruik een heerdgang werd genoemd (heerd = kudde).

Figuur 24 Topografische verbinding (met zwarte lijnen verduidelijkt) van Ottohoeve en Ververshoeve, op het kadastrale minuutplan van 1844. Het westen is aan de bovenzijde van de uitsnede. De linkerzijde van de verbinding bestaat uit een greppel.

Het lijkt om meerdere redenen van zowel nut en zinvolheid als historische en topografische gegevens een veilige veronderstelling dat het verhaal van de onderaardse gang naar het rijk der fabelen kan worden verwezen. De voeding voor het bestaan van een (in-)gegraven verbinding tussen Ottohoeve en Ververshoeve zal zijn ingegeven door (a) de gemeenschappelijke eigendom van beide hoeven, (b) de daadwerkelijke rechtstreekse bovengrondse verbinding tussen beide, en (c) de aanwezigheid van een flankerende greppel aan de zuidzijde ervan. De bij de Ottohoeve in het begin van de 20^e eeuw gevonden ondergrondse muurresten of gewelf hebben voeding gegeven aan het verhaal van onderaardse gangen. Het begrip van verbinding of heerdgang tussen Ottohoeve en Ververshoeve is zo in de menselijke fantasie als het ware samengetrokken tot verbindingsgang. Die er dus waarschijnlijk nooit geweest is.

7. Conclusies en aanbevelingen

Op grond van het historisch en archeologisch onderzoek kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- A. De Ottohoeve is een voormalig leengoed van de Hertog van Gelder, en werd in leen bezeten door diverse Gelders laag-adellijke geslachten. Het is een monumentaal laat-middeleeuwse gebouwencomplex waar zowel boven- als ondergronds nog belangrijke delen van bewaard zijn gebleven.
- B. Onder- en bovengronds bevinden zich op het terrein van de Ottohoeve diverse bouwresten waarvan het karakter en vondsten (omgrachting, poortgebouw, schietgaten, mergelstenen funderingen, geglazuurde vloertegeltjes) de aanwezigheid van een laat-middeleeuws versterkt en verdedigbaar stenen huis aantonen.
- C. De Ottohoeve werd oudtijds omgeven door een rechthoekige gracht van ca. 100x90m en een breedte van 5m. Op basis van archeologische, mondelinge en topografische informatie is de ligging van de verdwenen gracht gereconstrueerd.
- D. De contour van het te beschermen gebied dient groter te zijn dan de omtrek van de voormalige gracht, op grond van oude perceelsgrenzen en op basis van symmetrie-overwegingen over de positie van hoofdgebouw en oprijlaan ten opzichte van de grenzen.
- E. De uit de overlevering bekende verhalen over het bestaan van een onderaardse vluchtgang van de Ottohoeve naar de Ververshoeve in Strateris kunnen naar het rijk der fabelen worden verwezen. Dat er echter een fysieke verbinding tussen beide heeft bestaan, is historisch en topografisch aantoonbaar.

Als vervolg wordt aanbevolen tot

- A. Opname van het terrein van de Ottohoeve op de archeologische beleidskaart van de gemeente Nederweert, met adequate beschermingsnivo.
- B. Beperkt archeologische vervolgonderzoek d.m.v. grondboringen naar de exacte ligging van de grachten, met name in de zuidelijke terreinzone.
- C. Beperkt archeologisch onderzoek in de verbindingsstrook tussen Ottohoeve en Ververshoeve, om daarmee de legende van de onderaardse verbindingsgang tussen beide definitief te falsificeren.

8. Bronverwijzingen

Alfons Bruekers, *'De Hof te Meijssenrijck of de Ottohoeve in Nederweert. Genealogieën van bewoners en eigenaren (Thoreel genaamd Goor, Horion, Oldenneel en Kursten op Otto)'*. Onuitgegeven manuscript.

Alfons Bruekers, *'Dendrochronologisch en bouwhistorisch onderzoek naar de geschiedenis van de Hof te Meijssenrijt of de Ottohoeve in Nederweert in 2001'*. Onuitgegeven manuscript.

G.H. Hofstra, *'Tinnen lepels. Een handleiding bij het determineren'* (Sneek 2009).

Diverse interviews met bewoners en omwonenden (in de tekst geciteerd).

'De Turf. Berichten uit Pinnenland' (4) nr. 3, 18 mrt 1950.

RHCL fonds 01.011 Leenhoven Weert inv. nr. 327 overdrachten 1719-1794.

BIJLAGE 1

Veldschetsen archeologisch onderzoek

